

László Szüts

GARNIZOANA DIN BOR¹

Traducere din maghiară de **Paul Daszkal**

Editare de Andrei Gancz

*În memoria tatălui meu, **Bernat Daszkal**,
deportat în lagărul de muncă forțată la Bor,
Paul Daszkal*

Nenorocirea s-a prăvălit asupra evreimii din Ungaria în ziua de 19 martie 1944. Nemții au invadat țara. Duminică dimineața deja rulau în viteză mașinile germane și motorizatele pe străzile Budapestei. Zăngănea orașul de interminabilele șiruri ale puhoiului armatei germane; militarii adresau gesturi batjocoritoare călătorilor din tramvaie; pietonii se retrăgeau palizi și alarmați pe lângă zidurile caselor.

Ne-au invadat nemții! Vestea aceasta s-a răspândit cu repeziciunea focului pe un fitil. Ne-au invadat nemții! Nimeni nu știa ceva cert. Erau unii bine informați și orientați, care îi salutau pe „aliați” fluturându-și cu însuflețire pălăriile. Mulțimea tălăzuia dezorientată în caruselul evenimentelor, transmițând din gură în gură veștile fulgerătoarelor acțiuni în derulare. Au invadat garile, unde patrulile nemțești laolaltă cu polițiști unguri legitimau nu doar călătorii, ci pe oricine se aventura în zonă. Pe evrei îi selectau pe loc și-i duceau. Asta a fost prezentarea. Cu câteva ore după răsăritul soarelui. Soarta care ne aștepta nu lăsa niciun fel de dubiu. Au rechiziționat toate hotelurile. Pe clienți i-au izgonit pe stradă, doar câțiva portari de treabă au reușit să salveze bagajele unora. Cine își făcea curaj să intre în vreun hotel, acela a scăpat cel puțin cu o grosolanie nemțească.

Știrile următoare despre evenimente se precipitau. Pe Horthy îl păzeau în cetate, garda palatului a fost dezarmată. Au invadat clădirile publice, Comunitatea Israelită din Budapesta, sediile partidului social-democrat, membrii guvernului – cei care au putut fi găsiți – au fost ridicați; oamenii Gestapoului, cu liste dinainte pregătite în mână, au executat în prima zi

¹ Traducerea cărții lui Szüts László, *Bori Garnizon*, Renaissance Kiadó, 1945

vânătoarea îndreptată împotriva stângii maghiare, împotriva patrioților maghiari. S-au găsit printre ei câțiva care i-au întâmpinat pe zbiri cu gloanțe de revolver.

„Afară, ticăloșilor” – a strigat Bajcsy-Zsilinsky Endre² și a tras în bandiții care-i năvăleau în casă înarmați cu pistoale mitralieră. A cerut ajutor de la Comandamentul General. „Din păcate nu ne stă în putință să vă ajutăm” – a fost răspunsul. Încă în acea după-amiază a apărut afișul șefului poliției – ultima sa acțiune – care anunța închiderea tuturor localurilor publice și interzicerea întrunirilor.

Până seara, puține au rămas casele din care să nu fi lipsit evrei: vreo femeie, care voia să-i dea un pachet fiului ei aflat la muncă obligatorie, vreo fată care voia să pună în cutia poștală scrisoarea pentru logodnicul ei, vreun tată, un frate, un aparținător, și zburau întrebările înfricoșate: de ce, ce a făcut, ce vină are? Răspunsul nu li-l putea da nimeni. Și astfel a început calvarul evreimii din Ungaria, au început masacrele în masă, fără precedent în istoria omenirii, jafurile, devastările. Țara a rămas aproape o săptămână fără informații și fără guvernare. Erau în derulare „negocieri”. Oare se va găsi vreun bărbat maghiar care să-și asume rolul de șef al unui guvern-marionetă, ori nemții vor fi nevoiți să accepte ca să cadă „vălul” de pe acțiunea lor de „aliați”? Și s-a găsit un bărbat. S-a găsit un întreg guvern și un întreg aparat administrativ care a considerat că, aruncând evreimea ca jertfă în gura fiarei, își vor salva astfel propria piele. Noul guvern și-a început activitatea. Dispoziții privind evreimea, zilnic. Nimic altceva. Iar nemții, între timp, s-au instalat. Dispoziție privind obligativitatea purtării stelei galbene. Nemții și-au amenajat tabăra sus pe muntele Sváb, cel mai frumos loc de excursii al Budapestei. Evreilor li se interzicea să aibă servitoare creștină. Iar pe muntele Sváb s-au început lucrările de fortificații de apărare, folosindu-se detașamente de muncă formate din evrei. – Evreii nu pot fi avocați, funcționari publici ori remunerați pentru muncă intelectuală. Iar un ofițer german îi consola într-un restaurant pe maghiari zicându-le să nu se teamă de răzbunarea evreilor, pentru că încă înainte ca ei, nemții, să se retragă din Ungaria, vor fi terminat cu toți evreii. – Ei știu bine că situația lor militară nu e cea mai favorabilă, dar Budapesta va fi ultimul lor Stalingrad. Evreii nu pot fi farmaciști, ingineri, lucrători comerciali, administratori, comercianți, scriitori, artiști, savanți. Prin filtrul și prin metodele bine puse la punct ale nemților nu putea trece nimeni. Și, între timp, s-a format Gestapo-ul maghiar, tot sus pe muntele Sváb, în imediata apropiere a nemților. Și zilnic dispăreau mase întregi de evrei budapeșteni. Detectivi în haine civile prindeau după bunul lor plac femei, bărbați, copii, bătrâni. La început, cu motive. Cu creionul în mână examinau stelele galbene cusute pe haine; dacă creionul se putea băga între ochiurile cusăturii, îl săltau pe om. Am cusut stelele cu ochiuri dese. Dacă un evreu citea ziarul pe stradă, acuzația era că și-a acoperit steaua – îl săltau. Nu îndrăzneam să ne uităm în ziare pe stradă. Dacă steaua nu era suficient de galbenă, era mai închisă ori mai deschisă, era mai mare ori mai mică de zece centimetri diametru, îl săltau. Apoi, fără niciun motiv, îl săltau pentru că era evreu. Aresturile, taberele de internare erau supraaglomerate. Nu puteai nici să te apropii de ele. Creștinii care se manifestau părțitor față de evrei erau internați și ei.

² Ziarist și deputat de stânga, oponent al alianței cu Germania nazistă. Cu ocazia aceasta a scăpat, dar ulterior a fost arestat și executat de fasciștii maghiari.

Și ieșeam înfiorați pe stradă dimineața, deoarece nu știam dacă ne vom întoarce acasă seara din nou. Și tremuram pentru fiecare din cei din familie care erau nevoiți să iasă pe stradă, căci nu știam dacă-l vom revedea.

Și i-au confiscat evreului imobilul, grosul bunurile sale mobile le-au plasat sub sechestru, banii săi ce depășeau trei mii de pengő i-au sechestrat, aurul, bijuteriile sale au fost rechiziționate, magazinele lor au fost închise. Nici măcar din casele de amanet nu li se restituiau celor strâmtorați propriile lor haine. Le-au retras tichetele de alimente, le-au interzis accesul în locurile publice, au demarcat zonele de servire a mesei pentru evrei, de unde îi puteau lua în număr mai mare și mai ușor.

Le-au luat evreilor aerul de la gură.

Și au sosit primele vești despre evreii din provincie care erau adunați cu japca. Despre primele ghetouri. Despre torturi, măceluri, sinucideri.

Nu este scăpare! Nu este scăpare! Ne gândeam la două căi de scăpare: la partizanii lui Tito, în Iugoslavia, ori să fugim în România. Era imposibil. Nu puteam părăsi orașul. A te urca în tren însemna să te arunci în ghearele lor. Iar acțiunile antievreiești din provincie se apropiau într-un mod de nestăvilire de Budapesta, se strângea lațul, asemenea sălbăticiunilor vâdate, ne piteam înnebuniți în locuințe și la fiecare zgomot, cât de mic, ni se strângea inima. Din taberele de internare, evreii erau duși în masă cu forța în fabrici expuse bombardamentelor, ori erau deportați în Germania. Sute și sute au fost scoși din locuințele lor în stradă de la o oră la alta, erau vandalizate la rând magazinele și locuințele personale. Evreii nu puteau să scape din fața bombardamentelor, nu primeau vize pentru a călători, dacă le era bombardată locuința nu primeau locuință de necesitate, în adăposturi erau obligați să poarte steaua galbenă, iar acolo nemții le confiscau bagajele, bănuind că vor găsi în ele obiectele de valoare rămase ori ascunse ale evreilor.

Mobilizarea la muncă obligatorie a devenit dorința, raza de speranță a noastră a tuturor. Poate acolo, în unități militare³, poate acolo vom avea parte de o oarecare protecție, ori doar de iluzia unei protecții, – poate dacă ne puneau la muncă, atât timp cât au un folos de pe urma noastră, poate totuși nu..., și poate până atunci ar putea sosi salvarea, minunea, invazia, rușii, ceva, poate... Cine putea ști pe atunci ce va fi?

S-a ajuns să se dea șpagă pentru un ordin de chemare, dar oricum, acestea erau înmânate în masă zilnic. Trebuia să ne prezentăm la Vác sau la Jászberény, cele două puncte de încorporare. Fiecare după cum îi era norocul: se formau companii pentru teatre de război, sau pentru mobilizare pe loc. Ne era totuna, numai unitate militară să fie. În luna mai a sosit veste: de la Vác 1500 evrei au fost duși la muncă la Bor, în Serbia, în minele de cupru, sub mâna nemților. Ne-a înghețat sângele în vine. Bor! Bor! Bor! Trei mii de confrăți evrei sufereau deja de un an de zile în minele de la Bor, fiind adunați din provincie. Nu puțini militari de escortă maghiari și-au cerut transferul înapoi în Ungaria, deoarece nu mai suportau nervos să vadă bătăile și schingiuirile inumane.

³ În Ungaria, în timpul războiului, evreii obligați la serviciul militar și rezerviștii erau încadrați în unități militare de muncă, fără să poarte arme și fiind păziți ca niște deținuți.

Bor! Bor! Deci iarăși sunt duși evrei la Bor! În iad! În ultimele zile din mai au apărut afișele în Budapesta: orice evreu cu vârsta între 18 și 48 de ani este trebuie să se prezinte la muncă obligatorie.

Am răsuflat ușurați. Chiar și dacă ajungem în Bor, chiar și atunci, mai bine acolo decât aici, acasă... A trebuit să ne prezentăm la Jászberény pe 2 iunie.

În seara plecării noastre ne-am adunat la gară cam o mie. Rucsacuri, traiste pentru pâine, pături, cuverturi, boccele și pachete într-o infinită învâlmășeală. A fost manevrată o garnitură formată din abia câteva vagoane sub acoperișul din sticlă. Trenul prevăzut în graficul de circulație era oricum supraaglomerat cu călători civili, și acum mai urcam și noi pe deasupra. Am simțit deja aici schimbarea vremurilor. La încorporările noastre din anii trecuți la muncă obligatorie erau aduse garnituri separate pentru noi. Primul asemenea semn este acest tren supraaglomerat: nu suntem un factor luat în considerați. Evreul, dacă vrea, poate urca în tren, dacă nu, va fi problema lui! Oare care din ei ar risca să rămână jos! Am asaltat garnitura. În câteva minute, am ocupat acoperișurile, scările, intervalele dintre vagoane. În vagonul nostru ne înghesuim unul peste altul, dar eram toți în tren! Leșinam de căldură, dar am suspinat ușurați: peste câteva minute pornim! Și putem lăsa în urma noastră acest oraș degradat la nivelul iadului.

În afară de noi, în vagon mai călătorea doar un caporal împreună cu o femeie tânără. Caporalul s-a ridicat în picioare:

— Jidanii să coboare din vagon!

Am crezut că glumește, am încercat să zâmbim.

— Jidanii să coboare din vagon – a repetat el pe un ton amenințător, – logodnica mea nu suportă mirosul de jidan! Și nici eu.

Era imposibil să te miști. Dar caporalul nu s-a lăsat. Și-a scos revolverul și l-a ațintit asupra noastră. S-a iscat o îmbulzeală îngrozitoare.

— Îi raportez comandantului gării – a spus un tovarăș de-al nostru ieșindu-și din fire, dar caporalul a râs strident:

— Ți-ai găsit unde să te duci! Marș jos!

Între timp trenul s-a pus în mișcare și toți cei din vagon a trebuit să sărim afară cu bagajele noastre grele. Cum am reușit să ne cățărăm în alt vagon, nu știm nici până astăzi, dar ne-am cățărat, căci trebuia să mergem, nu aveam încotro, și nici vreo protecție. Râsul batjocoritor al domnului caporal ne suna în urechi: „Ți-ai găsit unde să te duci!”

Noaptea am petrecut-o la Hatvan, unde trebuia să schimbăm trenul, în spatele gării, pe pământ. Luminau doar semafoarele. La un moment dat, din restaurantului gării s-a auzit gălăgie, s-a amplificat, ușa s-a deschis cu o bubuitură, și un ofițer de poliție s-a năpustit afară ieșit din fire: Unde e jidanul ăla? Unde e jidanul ăla împuțit?

După cum am aflat mai târziu, un confrate de-al nostru și-a desfăcut steaua galbenă și s-a încumetat să intre în restaurant, iar ofițerul de poliție l-a observat. Și s-a pornit urmărirea în bezna nopții. Ne-a aliniat și a început să ne examineze fețele cu lanterna, pe rând, câte unul.

– Îl recunosc eu! Îl recunosc eu, nu mă las până nu-l găsesc! Îi arăt eu gloatei ășteia de jidani împuțiți!

Și ofițerul de poliție l-ar fi înhățat pe vinovat, dacă n-ar fi început să sune sirenele de alarmă. Atacul aerian al Aliaților a fost prima ajutorare pentru cei o mie de evrei.

Dimineața ne-am cățărat pe vagoane încărcate cu bușteni – acum nu mai aveam la dispoziție nici măcar vagoane ultraaglomerate cu persoane – unuia din ortaci i-a scăpat rucsacul din trenul în mișcare... averea lui, tot ce mai avea pe acest pământ, tot ce i-ar fi folosit să se salveze în viitor. Ne-am văzut propria soartă uitându-ne șocați după valorosul bagaj dispărându-ne din fața ochilor.

La Jászberény – un mic răgaz de odihnă, înainte să intrăm în curtea cazărmii, o scurtă tărăgănare, un mic respiro. Presimțeam soarta ce ne așteaptă. Apoi poarta s-a închis în urma noastră.

S-au format companiile. Noi am devenit compania a patra. Apoi ne-au repartizat la o fermă din împrejurimi. De ce? Până când? Unde vom merge? Pe front ori mobilizați pe loc? S-a răspândit vestea că trebuie să așteptăm formarea a șapte companii, o mie cinci sute de oameni, și că cele șapte companii vor porni deodată la muncă. Unde? Aveam presentimente sumbre.

Pe 6 iunie ne-a parvenit vestea debarcării Aliaților în Normandia. Însuflețirea ce ne-a cuprins a fost de nedescris. În optimismul și încrederea ce ne-a cuprins vedeam deja înaintea ochilor zilele eliberării. S-a răspândit vestea că pe noi nici nu ne vor mai trimite. Nu ne mai interesa viitorul necunoscut, când, ca un trăsnet din cer senin, a fost azvârlit în conștiința colectivă cuvântul „Bor”!

Cei o mie cinci sute de oameni erau pregătiți, nu mai încăpea discuție, se făcea ultima revistă de front, la care erau reprezentanți și de la organizația Todt⁴. Colonelul nostru, domnul Zentay, dumnezeul din Jászberény, pentru această ocazie a suspendat funcționarea cravașei sale și nu ne plesnea peste capete și obraji, se lăuda mândru în fața delegației germane: doar oameni puternici, sănătoși, eu personal i-am ales! Doamne, dacă ar fi prins glas ologii, șchiopii, cardiacii, reumaticii, cei care abia vedeau și toți acei oameni sănătoși cu care se lăuda colonelul nostru, cariera sa militară s-ar fi frânt încă de atunci.

Au pornit cei o mie cinci sute de oameni! Încărcați, pășind anevoie cu bagajele lor grele spre linia ferată. Locotenentul repartizat nouă, Leskó Ernő, încă stătea cu multele sale bagaje, în spatele nostru, neajutorat. Nu putea porni.

— Domnule locotenent! – a strigat colonelul. – Ce ești tu în civil?

— Arhitect, raportează supus!

⁴ Organizație nazistă înființată de inginerul Fritz Todt pentru realizarea de construcții civile și militare cu folosirea muncii forțate.

— Ei bine, atunci chemi aici doi din jidanii cu boccele, ăia își aruncă bagajele lor și ți le duc pe ale tale la calea ferată! Ai înțeles, domnule locotenent? Cui i-a dat Dumnezeu putere, ăla să știe s-o folosească! Liber!

L-am ajutat repede pe locotenentul nostru. I-am distribuit bagajele între șase de-ai noștri. Fiecare ducea câte unul. Ne-au băgat în vagoane. Șase zile a durat drumul până în Serbia, la Bor... Înainte de granița maghiară s-a emis ordinul că banii ungurești trebuiau predați comandamentului ce călătorea în vagonul ofițerilor, și dacă cineva are bijuterii, aur, la fel.

Sumele ce trebuie predate se adună pe vagoane, se întocmesc procese verbale în două exemplare și se prezintă la vagonul comandamentului, unde se vor îngriji ca să ajungă prin poștă la aparținătorii de acasă. Au început discuții înfrigate pe șoptite. Cei umblați prin Ucraina sau Rusia, erau în număr apreciabil printre noi, conduceau discuțiile.

Fără bani, fără nimic de valoare, pe țărâmurii străine, fără orice posibilitate de aprovizionare, suntem pierduți, ziceau, dar ne avertizau asupra metodelor brutale de percheziție ale gardienilor din tabere. Mulțimea este dezbrăcată în pielea goală, fiecare haină și îmbrăcăminte este răsucită, pipăită, iar dacă se găsește la cineva orice din cele supuse somației de predare, patul de pușcă, pumnii, bâta și piciorul se pun în funcțiune în mod implacabil. Argumente și contraargumente! Ce am face cu bani ungurești în Serbia? – Banii sunt bani peste tot!

Și a început predarea, descoaserea banilor cusuți în haine, ascunderea lor în alte pliuri presupuse mai bune. Pantofarului ce ne era ortac în vagonul nostru i-a revenit o muncă imensă, montarea de bijuterii în tocurile pantofilor, coaserea de bani între tălpi, curele din piele și chingi de rucsacuri de descusut, de recusut. Garnitura de tren a predat chiar și așa un sfert de milion de pengő la comandament. Asta s-a întâmplat în jurul datei de 10 iunie. Cu data de expediere 16 august am primit la Bor ultimele cărți poștale de acasă. Din acestea reieșea că despre sumele trimise de noi nu se știa nimic. Se pare că poșta maghiară, renumită în toată lumea prin punctualitate, dăduse faliment...

Drumul a durat șase zile. De-a lungul liniei, un șir nesfârșit de locomotive și vagoane aruncate în aer – activitatea partizanilor nu încetase. Gardienii noștri călătoreau în vagon separat și păzeau cu pistoale mitralieră cu glonț pe țevă „integritatea noastră corporală”. Asta consta din aceea că pe timpul nopții ne zăvorau în vagoane. Trenul nostru a zăbovit înainte de Niș, nu putea merge mai departe din cauza liniilor de cale ferată aruncate în aer. Noaptea am rămas acolo, – și la două sute de pași de noi cădeau bombe avioanelor Aliatilor. Trepidau vagoanele de la suflul exploziilor, iar noi ne strângeam unii în alții neputincioși, condamnați la moarte... Gardienii cică ne păzeau... adică se răspândeau în fugă pe câmpurile din jur și așteptau culcați pe burtă evoluția evenimentelor. Nu voiam să ne descurajăm. Găseam explicații, ca întotdeauna, pentru toate. De data asta ziceam că au dreptate să ne închidă, ce-ar fi dacă o mie cinci sute de oameni s-ar împrăștia care încotro la un atac nocturn? Panică. Așa este. Panică.

În seara celei de-a șasea zile s-au ivit luminile electrice și coșul scuișând foc al furnalului din Bor. Cerul era colorat în roșu sângeri. Bor! Soarta, viitorul, viața noastră aici se va hotărî. Și cu toate astea abia așteptam să sosim. Epuizați după cele șase zile de drum, murdari, fără să ne fi

putut dezbrăca și culca, înfometăți și frânți, doream să sosim în sfârșit. Indiferent unde. Undeva! Doar unora cu mintea mai limpede le venea în gând că poate din Bor nu mai era drum de întoarcere. Un lucru era cert: acestei munci forțate doar sfârșitul războiului îi putea pune capăt. De aici nu era lăsare la vatră, de aici nu era drum acasă. Dacă înving Aliații, poate fi prizonierat, poate fi evadare, fugă unde vezi cu ochii. Și oare cine poate vedea vreo perspectivă în țări străine, între popoare străine cărora nu le înțelege nici limba. Dacă înving nemții: execuția! SS. Metode binecunoscute din Ucraina. Și ce altceva mai poate fi? Accidente, boli, schingiuri, condamnări la moarte, soartă de infirm, soartă mizerabilă, lipsă de bani, moarte prin foame, epuizare... și robotă și agitație, lipsă de apă, igienă, loc unde să-ți pui capul, lipsă de odihnă, de medicamente; lipsă de haine, degerături, umblat desculț, ploșnițe, purici, râie. – Și în ciuda tuturor acestora, aveam o singură dorință, să sosim. Când am intrat cu trenul în gara din Bor, din multe vagoane s-au auzit cântece.

Ne-au primit pregătiți. Militari unguri și nemți amestecați. Ne-au izgonit într-o curte întunecoasă.

– Haide! Schneller! Schneller! – țipa o voce.

Auzisem în scenete de cabaret așa ceva, în caricaturizarea feldvebărilor nemți din cazărmile prusace. Însă asta nu era scenetă de cabaret. A trebuit să fugim cu rucsacurile grele, și șuiera nuiăua pe spinarea băieților. Ne-am îmbulzit de-a valma în curtea întunecată și necunoscută, împiedicându-ne, răsturnându-ne unul pe celălalt în întuneric.

– Sunt maramureșeni printre voi? – a trâmbițat un strigăt.

Asta era atât de rău prevestitor, încât ortacii noștri n-au îndrăznit să se prezinte. Strigătul pretențios a mai răsunat încă de câteva ori, înfierbântat și agresiv, apoi a încetat. Primirea nu ne inspira încredere, evreii maramureșeni erau ultimul soi în ochii lor. Voiau să facă o mică avanpremieră. Dar curând am văzut situația înseninându-se.

— Scoateți gamelele! Încolonarea pentru cină!

O, dar asta e cu totul altceva! Primim de mâncare! Păi, dacă ne dau de mâncare, ăștia nu vor să ne ucidă! Cel puțin deocamdată nu... Ne-am îmbrățișat fericiți și am luat mâncarea de cină. Ne-a picat limba din gură. Niște lături din varză mucegăită și cu viermi... Unde s-o aruncăm? Pe întuneric, n-am văzut nicăieri groapă de gunoi, ori ceva asemănător, – dacă observă că am aruncat-o, ne bat până la sânge... Mâncarea a rămas în gamele și ne-am culcat, în curte, pe fâșia pietruită destinată nouă, – tot îmbrăcați, înveliți în pături.

Dimineața nu am mai văzut pe niciunul din militarii și ofițerii care ne-au escortat pe tren. ăștia ne conduseseră doar. Aici erau pregătiți gardieni în număr corespunzător pentru primirea noastră. În frunte cu locotenent-colonelul Marányi, cu un baston de cauciuc în mână, cu revolver, au apărut în curte ofițeri, subofițeri, gradați și o grămadă de soldați și ne-au împărțit în grupuri. Grupul nostru, șase sute cincizeci de oameni, a primit un locotenent, pe Rozsnyay drept comandant, pe sublocotenentul Barcza ca loțiitor și pe plutonierul major Császár ca șef direct al soldaților gardieni. La șapte a pornit marșul, afară din Bor, spre munți. Au desemnat ca loc de încartuire o tabără la treizeci de kilometri, sus în munți. Ne-am întâlnit cu primii de la munca forțată, – cu veteranii din Bor, din cei trei mii, care erau acolo de un an. Arătau groaznic. Morți

vii, schelete galbene, cu mâinile și picioarele pline de răni de la praful de cupru, de la lipsa de vitamine, cu ulcerații, care nu se vindecau. Am aflat mai târziu că jos în galerii nu-i lăsați pe evrei, acolo munceau sârbi. Evreii executau lucrările de săpături de la suprafață, precum și în tuneluri întunecate, gârboviți și cu ochii arzând din cauza muncii de câte zece-douăsprezece ore zilnic. Se ițeau aici și colo în fața grupului nostru în marș. Pe câțiva ne-a apucat mila și groaza. Zdrențuiți, murdari, cu sandale din lemn în loc de pantofi ori bocanci în picioare, și pe îmbrăcăminte în față și pe spate cu câte o stea stridentă de mărimea unui cap de copil, aplicate cu vopsea ce nu se șterge, stigmatizați, țintă sigură pentru țevile de pușcă ale gardienilor. Condamnați la moarte?! Pe șepcile lor era numărul fiecăruia, un număr de deținut. Ne „consolau”: în curând și voi veți arăta așa! Nu fiți triști! Nu cumva să credeți că bocancii i-am uzat, ni i-au luat. Pachetele trimise de acasă nu ni le dau...

Ne-a cuprins o teamă soră cu moartea. Și eram nevoiți să mergem, înainte, mereu în sus, la munte, spre o soartă nesigură, care acum pentru noi toți se contura ca certă. Gardienii ne mânau cu pauze de cinci-zece minute, în căldura sufocantă, cu rucsacurile și bagajele noastre grele, sus pe munții abrupti. Plămânii, inimile ni se rupeau în piept, abia ne mai ridicam picioarele și lăsam în urmă taberele de barăci una după alta, și tot nu mai ajungeam la a noastră. După opt ore de marș forțat s-au zărit în sfârșit clădirile din lemn de culoare verde ale taberei noastre de barăci.

Ne-am prăbușit oboșiți de moarte în poiana din fața taberei. În fața noastră era tabăra împrejmuțată cu sârmă ghimpată. Vreo șase-opt barăci verzi din lemn, frumușele, cu aspect plăcut, cu ferestre. Nu vedeam prea multe detalii de afară, dar nu erau înfricoșătoare. Deci aici vom fi cazați. În spatele sârmei ghimpate mișunau prizonieri de război italieni. Deocamdată ei locuiau în ele. Erau câțiva oameni din organizația Todt în jurul barăcii laterale. La ferestrele acestei barăci am descoperit și perdele. Țsta era clar semnul unui trai privilegiat.

Epuizați și cu gura uscată de sete ședeam pe rucsacurile noastre. Apă! Nimeni nu putea intra în tabăra de barăci. Ploștile ni se goliseră demult, căutam ajutor dezorientați. Nu ne puteam furișa de sub paza înarmată. Parcă tânjirea noastră arzătoare după o gură de apă ar fi prins glas, pe poarta taberei a ieșit un prizonier italian, cu două găleți cu apă proaspătă. Era medic, pe braț avea crucea roșie, avea grad de căpitan. Ne-a adus gălețile, care s-au golit în câteva minute, iar căpitanul a cărat neobosit gălețile, până ce setea celor șase sute cincizeci de oameni nu s-a potolit.

Garda înarmată cu efectivul complet s-a adunat în jurul nostru. Ne-au încolonat la câte trei pași distanță unul de celălalt și sub amenințarea împușcării pe loc ne-au interzis să ne părăsim locurile, ori chiar și să ne apropiem între noi.

Hippis!

Înțelesul acestui cuvânt din jargonul detașamentelor de muncă l-am aflat de la ortacii noștri umblați prin Ucraina. În maghiară: percheziție. Într-adevăr se pregătea *hippis*.

— Cine are lanternă – a strigat unul din plutonieri – este obligat să o predea împreună cu toate bateriile și becurile. Îi atenționez pe toți, că cel la care vom găsi lanternă după această predare, va fi aspru pedepsit. De altfel este interzisă utilizarea de lanterne pe teritoriul taberei!

Cine aprinde orice lumină după apusul soarelui, ajunge în fața curții marțiale, – pentru spionaj, pentru semnalizare către inamic. Luați bine aminte: vă aflați pe teritoriul de operațiuni de război, aici pedeapsa cu moartea se dă repede.

Doi militari au adunat lanternele. Oricum nu le-ar fi păstrat nimeni. Aveam griji cu mult mai mari decât asta: ce ne facem dacă se găsesc la noi banii, bijuteriile, obiectele de valoare?! Și dacă ne iau bocancii acum, pe loc? Cum scoatem banii ascunși în ei?

Un ortac a avut o nevoie urgentă. Un militar cu baionetă l-a însoțit printre tufe.

Nu există refugiu!

Plutonierul a început o nouă cuvântare.

— Fiecare să scrie pe un bilet exact obiectele echipamentului propriu, banii, obiectele de valoare. Banii îi luăm, aurul, bijuteriile, exceptând verighetele, le luăm. Aparatele de fotografiat, binoclurile, le luăm. Biletele trebuie semnate de fiecare. Apoi întindeți păturile în fața voastră și vă depuneți toate obiectele. Dacă găsim la careva orice, care nu figurează pe bilet, îl pedepsim, dar așa, încât nu mai rămâne om. Unde lovim noi... acolo nu mai crește iarba. De altfel, de asta vă veți putea convinge din plin mai târziu!

Am îndeplinit ordinul. Eram ceva mai ușurați. Dacă nu ne dezbracă, avem de-a face cu o formă mai ușoară de *hippis*. Ne-am etalat bunurile și a început verificarea. Militarii ne-au luat la rând. Lucrau mai multe grupe simultan. Ordinea strictă, distanța riguroasă de trei pași dintre noi, s-au estompat. După o jumătate de oră, formam o mulțime fără contur, și transferam mai ușor către cei deja controlați valorile noastre tănuite. Era pe atunci de neînțeles cum de au permis relaxarea disciplinei. Un militar s-a prezentat în fața locotenentului nostru și a raportat:

— Domnule locotenent, raportează supus că unul din jidani mi-a vârat în mână cinci sute de pengő și mi-a zis că, dacă trece de examinare, jumătate îmi revine mie. – și i-a întins banii. Locotenentul i-a vârat în buzunar, a dispus să fie chemat evreul în discuție, i-a cârpit o palmă zdravănă și cu asta chestiunea era ca și încheiată din partea lui. Și-a continuat examinarea următorului.

Palma și-a meritat-o pe deplin ortacul nostru. Cine nu vedea că aici se putea ascunde orice, cine voia să câștige un militar necunoscut pentru așa un serviciu, încă din primele ore, acela probabil a ajuns din greșeală printre evrei.

Între timp s-a întunecat și încă nu trecuseră nici de jumătatea verificării. Au încetat-o. – Continuăm mâine, – au anunțat pur și simplu. Fiecare să-și adune lucrurile și intrăm în tabără.

Zâmbeam și nu prea. Nu înțelegeam. Ce-or fi vrând ăștia? De ce au lăsat hățurile? Simțeam că aici ceva nu e în regulă. ăștia vor să ne pună la încercare.

Ne-au mânat în cele două barăci mai mari. Asalt. Lupte corp la corp pentru un culcuș. Erau înșirate niște structuri din lemn, astea erau paturile, etajate, pentru câte trei persoane. Prăfuite, murdare, dărăpănite, la majoritatea le lipseau scândurile transversale. Cine putea, apuca, ne înșfăcam unul altuia de sub nas scândurile ce le mai găseam. Apoi ne-am întins paturile în

culcușuri și peste zece minute, cei șase sute cincizeci de muncitori epuizați fizic, agitați sufletește, dormeau duși.

A doua zi dimineața au continuat verificarea. Cine nu ajunsese la rând cu o seară înainte și-a scos afară bagajele în luminiș, bineînțeles lăsându-și la ortacii din baracă tot ce voiau să ascundă.

Tabăra de barăci a oferit multe surprize plăcute. Erau clădiri separate pentru igiena personală și pentru spălarea rufelor. Robineți, robineți de oraș mare, cincizeci-șaizeci de bucăți în spălător. Iar din robineți curgea în jet strălucitor apă curată. În cealaltă încăpere dușuri, iar alături sala cazanelor, cuplată cu instalația de dezinfecție. Pe toată aria taberei curent electric, cu generator propriu. – A trebuit să admirăm atât de multă cultură, aici sus între munți, la treizeci de kilometri depărtare de zone locuite de oameni.

Și bucătăria! Căldări uriașe de factura cea mai modernă, iar lângă bucătărie sala de mese, cu bănci, cu mese. În detașamentele de muncă nu s-a pomenit până atunci să se mănânce în loc acoperit, șezând, nici în Ungaria, necum să te poți spăla! În caz că era posibil, asta se putea în cel mai bun caz în jgheab de adăpat vitele, ori lângă o fântână, în ligheanul propriu, cine avea. Bineînțeles, pentru un lighean de apă trebuia să aștepți ore în șir sau să te iei la bătaie.

Nu, este imposibil să ofere asemenea condiții de cazare unor oameni pe care vor să-i omoare!

În magazii ne stăteau la dispoziție într-o ordine pedantă scânduri pentru pat, cele mai diferite scule, foi de sticlă de geam pentru eventualele goluri din ferestre, materiale pentru repararea defectelor din acoperiș. În tabără locuia un grup de cincisprezece nemți, membri ai organizației Todt, cu doi conducători: Katzenbeck, un maestru însărcinat cu coordonarea lucrărilor și un comandant de tabără, care asigură conducerea celor paisprezece oameni și supravegherea inventarului. Aceștia purtau uniforma organizației Todt.

Prizonierii italieni au fost duși mai departe, la câțiva kilometri, într-o tabără asemănătoare, iar noi ne-am apucat de curățenie și de făcut ordine în barăci. Am primit patru barăci, așa încât fiecăruia din noi i-a revenit câte un loc de dormit. După-amiază toți ne odihneam deja pe paturile noastre, spălați, bărbierii, împrăpătați. Ne-am golit rucsacurile, lângă paturi, la cap, la picioare, lateral, am aranjat totul frumos și comod, pâinea și crema de ghetă, marmelada de acasă și slănină alături pe ștergare umede, bocancii și gamela, aparatul de ras și toate celelalte valori ale noastre. Am bătut cuie în perete deasupra capului, am improvizat mici polițe, am întins sfori, tot deasupra capetelor, pentru uscarea rufelor spălate. Pentru un detașament de muncă era un confort și o cazare de vis...

După amiază ne-au făcut înregistrarea. Am mers de la o masă la alta și ne-am dat datele personale. La una era garda ungară, la cealaltă cei de la Todt. Trebuia să semnăm o declarație cum că luăm la cunoștință: evadarea, ori tentativa de evadare se pedepsește cu moartea. Apoi nemții ne-au înscris în registrele unei firme de construcții de căi ferate. Aici am aflat că eram aduși pentru lucrări de terasare, pe care le efectua o firmă germană în cadrul organizației Todt. Am aflat de asemenea că de-acum eram „angajații” firmei germane, cu salariu încasat de trezoreria ungară, câte un pengő pe zi per cap și, bineînțeles, întreținerea. Ni s-a comunicat de

asemenea că lucrările trebuie terminate până la sfârșitul lui octombrie, după care firma ne va duce acolo unde urmează să efectueze alte lucrări, eventual în Ungaria, în Germania ori altundeva.

Nu, asta nu e pragul morții. Aștia ne tratează într-adevăr ca pe oameni, iar la sfârșitul lui octombrie mergem acasă, acasă! Ori cel puțin înapoi, afară din Serbia. Până atunci și războiul s-ar putea sfârși...

Doar steaua galbenă, vopsită în față și pe spate, numerele de deținut, confiscarea bocancilor, lucruri pe care le văzusem la Bor nu cadrau cu acest frumos mediu. Nu voiam să ne gândim la asta, voiam să fim încrezători. Poate nu vor s-o facă și cu noi!

Apoi s-a ordonat alinierea pentru darea de noi dispoziții.

Domnul locotenent a ținut un discurs:

— Știți bine, acest război îl putem mulțumi celor de soiul vostru! – Așa a început.

Marea încredere s-a risipit dintr-odată. Din acest discurs am aflat că suntem sub comandament ungar și de aceea ne-au adus aici, ca să lucrăm pentru nemți. Se construiește o cale ferată îngustă între Bor și Belgrad. Dimineața suntem predați totdiștilor, aceia ne duc împărțiți în grupe la locul de muncă. Suntem obligați la supunere, deoarece totdiștii au drept de pedeapsă, inclusiv de folosire a armelor. În caz de reclamații din partea lor, de pedepsirea noastră se ocupă comandamentul ungar. Cea mai blândă pedeapsă este atârarea pe o durată de două ore, pentru recidivă se dublează durata la de două ori două ore, eventual pe parcursul a treizeci de zile, după revenirea de la lucru. La dispoziția comandamentului este și pedeapsa cu bâta și mai au la dispoziție și alte metode, cu care e mai bine să nu facem cunoștință. Sabotorii sunt împușcați în cap. Evadarea, asocierea în vederea evadării se pedepsește cu moartea, dar este pedepsit cu moartea și acela care, având cunoștință de un plan de evadare, nu o împiedică ori nu o raportează. Datoria voastră, a evreilor, – a continuat locotenentul – poate fi una singură: să munciți, să munciți, să munciți! Din toate puterile, ca să dovediți că vreți să vă răscumpărați păcatele. După încheierea victorioasă a războiului puteți avea perspectiva să vă întâlniți cu familiile...

Să ne întâlnim...? Nu a spus că putem merge acasă, că ne recăpătăm căminele. Cum înțelegea asta? Ce voia să spună? Poate se gândea la evacuarea evreilor? O prostie. Ești înclinat să vezi într-un mic locotenent un omnipotent decident al sorții..., dar el știe exact tot atâta cât știm și noi, ori chiar mai puțin... Ne consolam, îi interpretam spusele, pe cât posibil pe gustul nostru, în așa fel încât să nu trebuiască să ne gândim la binecunoscuta rețetă nemțească: evreul să fie pus la muncă, până lucrează, să fie alimentat cu doar atâtea calorii și vitamine, cât consumă la muncă, apoi îl preia SS-ul ori Gestapo-ul...

În Bor nu este SS, am constatat noi. Sunt mai ales totdiști, dinăștia am văzut pe drum încoace peste tot, iar jos în Bor câțiva soldați din Wehrmacht. Wehrmachtul?! Aceia nuucid, aceia sunt soldați, soldatul german nu duce războiul ca SS-ul. Și unii dintre noi au început să se însuflețească pentru soldatul german. Mai sunt și gardienii unguri! Păi, deăștia nu trebuie să ne temem! Că locotenentul vorbește așa? Asta nu e decât vigurozitate militară și intimidări. Ei să neucidă?! E ridicol. Aștia trebuie să dea socoteală pentru noi. Aștia răspund pentru fiecare om,

suntem unitate militară, luați în evidență, la așa ceva nici măcar nu avem voie să ne gândim! Aceștia mai degrabă ne apără, dacă va fi cazul, pentru ca nemții...

Dar aici este și *Feldgendarmerie*⁵! Jos în Bor! Am văzut la venire, trecând pe lângă cazarmă.

— *Feldgendarmerie*! Bine, bine, dar nu SS.

— Ba da, e același lucru, – a zis unul din cei umblați prin Ucraina.

— Nu e același lucru! *Feldgendarmerie* e același lucru ca și Gestapo.

— Cum poți spune așa ceva! În Rusia așa era, dacă ocupau o localitate, SS-ul mergea înainte. Ăștia făceau curățenie. Ăștia îi împușcau pe evrei. După ei venea Wehrmachtul. Wehrmachtul nu știa nimic despre evreime.

Încolonarea pentru cină!

Cei șase sute cincizeci de oameni au primit relativ repede cina, un fel de supă, erau în ea de toate. Macaroane, arpăcaș, fulgi de ovăz. Untură nu era. E gătită cu ulei – zise unul. – Da de unde, nemții gătesc cu margarină – zise altul. – Pe dracu! Cu unt, – a intervenit un al treilea. – Cu ce era gătită într-adevăr, nu se putea stabili. Am mâncat-o, că ne era foame, iar gamelele ni le-am spălat cu puțină apă rece, până au ieșit curate și uscate. Grăsimea misterioasă a nemților nu ne-a creat probleme la spălatul vaselor.

La ora nouă stingerea. Unii au plecat să se spele mai întâi, alții și-au mai spălat câteva rufe murdare, erau unii care se bărbiereau, își curățau pantofii, apoi ne-am culcat și ne gândeam doar la acele lucruri care erau bune: aveam un acoperiș deasupra capului, era pentru fiecare din noi câte un loc de dormit lat de șaiszeci de centimetri și lung de doi metri, împărțita fiecăruia, pe care o putea numi a sa, ne puteam spăla atât pe noi cât și rufele noastre. Am primit și pâine, 600 de grame porția pe o zi, cu tărâțe, ceva închis la culoare și ciudat. Totuna, se putea mânca. Deocamdată fiecare mai avea câte ceva de acasă, slănină, brânză, sardele, marmeladă. O să fie cumva...

A doua zi, duminică, au apărut totdiștii și ne-au împărțit pe grupe de lucru. S-au format opt-zece grupe, una la tăiat lemne în pădure, alta la săpături și cărat pământul cu roaba pentru terasamentul noii linii ferate, a treia tot la asta, dar nu cu roaba, ci cu vagoaneți pe șine, a patra la construcția de schele, și așa mai departe. Deja eram chiar nerăbdători, voiam să începem lucrul. Cum vor fi nemții? Până acum nu s-au arătat deloc periculoși. Gardienii unguri au constituit grupele așa cum au dorit nemții, cu câți oameni au prevăzut ei pentru fiecare grupă. A doua zi dimineața la șase și jumătate pornirea, la șapte trebuie să fim la locurile de muncă desemnate. Timp de lucru până la doisprezece, o oră pauză de prânz. Mâncarea de prânz va fi adusă de care cu boi pentru fiecare grupă. Apoi lucru până la șase, după care întoarcerea în tabără.

Asta e suportabil, nu e ceva deosebit...

Ortacii care purtau banderolă albă au fost cazați separat. Aceștia erau evreii creștinați, precum și metișii, creștinii cu origini evreiești și creștinații care aveau soții cu vechi rădăcini creștine. Una din barăci a fost denumită baraca albă, aici au fost adunați toți cei cu banderole

⁵ Poliția militară.

albe, numiți de noi albi. Galbenii, cei cu banderole galbene, evreii, au rămas locatarii celorlalte trei barăci. În primul rând dintre albi au fost selectați cei pentru muncile de interior: pantofari, croitori, tâmplari, alți meșteșugari, funcționari, băieși. Fiecărei meserii i-a fost desemnată încăperea, atelierul, un întreg orașel, o viață socială reglementată... Ei s-au organizat perfect.

Dar până când? Pentru cât timp va fi valabilă această organizare?

Îndeosebi din rândul celor cu banderole albe au fost desemnați și supraveghetorii unor grupe de muncă, locuitorii totdiștilor.

Astfel a început rivalitatea dintre albi și galbeni.

Ne era foame. A trebuit să rezistăm până la amiază doar cu obișnuita cafea cazonă de dimineață. Am completat puțin din cele de acasă. Apoi prânzul. Același amestec ca și seară, doar că era mai deasă. Acum era fiertură.

Norii sumbri ai foamei, ai lipsei banilor, ai neputinței își întindeau umbrele. Și țigările? Ce ne facem dacă se termină puținul care ne-a mai rămas din ce am adus de acasă? Nu puteam folosi bani, nici să schimbăm ceva în bani, căci, sub sancțiunea de a fi atârnați, ni s-a interzis să vindem orice, pentru că în caz că lipsește ceva din bunurile ce figurau pe listă, ori dacă „se pierde”, atunci... Și cui puteam vinde ceva aici? Munților? Cine putea să ne aducă în schimb țigări, tutun?

Până seara fiecare baracă trebuia să prezinte doi oameni de planton. Unul stătea de la ora nouă până la ora unu noaptea și preda serviciul celui alt care stătea până la ora cinci dimineața. Ei răspundeau de ordine, de curățenie, ca fiecare să fie la locul său de culcare, iar dacă se întâmpla un caz deosebit, – foc, accident, – avea obligația să raporteze imediat la gardă. Primul îl trezea pe al doilea, care trebuia să dea deșteptarea dimineața. Apoi amândoi ieșeau la muncă cu ceilalți. În fiecare seară ajungeau la rând alte plontoane, fiecăruia îi venea rândul, în ordinea în care erau culcușurile.

În prima seară, cu câteva minute după ora nouă, a apărut plutonierul major comandant al gardienilor. Era un om țigănos, cu aspect sălbatic, în jur de patruzeci de ani, cu multe decorații zornăindu-i pe piept. Turuia. Din gâtlejul obișnuit cu zbieretele de cazarmă ieșeau sunetele șuierând, – dar turuia cu asemenea viteză și atât de haotic, încât la început am crezut că nici nu vorbește în maghiară. Dispozițiile le dădea ca niște pocnete: „La nouă toată lumea doarme! Lampa nu arde! Gunoii pe jos nu e, haine nu atârână nici pe pereți, nici pe paturi! Pantofi, bocanci nu pot fi pe jos! Pentru toate răspunde plantonul”. Ne-a mai spus că în cursul nopții va face verificări repetate. Cum intră, paznicul trebuie să sară în fața lui și să raporteze în modul obișnuit la armată: „Domnule plutonier major! Ix I grec, planton al barăcii cutare și cutare, raportează supus: efectivul la odihnă atâți și atâți, de planton unu, absenți atâți și atâți. Totodată raportează supus că pe timpul serviciului meu nu s-a întâmplat nimic deosebit!” Apoi a continuat: „Pe teritoriul taberei umblatul pe afară de la stingere la deșteptare este interzis! Santinele înarmate fac rondul și au dreptul să tragă fără somație în acela pe care-l zăresc. Cine are nevoie noaptea să meargă la W. C., acela se oprește în ușa barăcii și raportează cu glas tare: «Pază, raportează supus că merg la W. C.» Când vine înapoi strigă din nou tare: «Pază, raportează supus că vin de la W. C.» Cu

glas tare de tot, că nu se știe unde se află pe întuneric o santinelă, iar dacă cumva e mai departe și nu aude, trage în ăla care îi apare în față.”

Domnul plutonier major a repetat încă o dată textul. După care baraca a trebuit să repete în cor. Încă de câteva ori. Cineva a găsit foarte hazlie chestia asta, a râs. „Care a fost ăla?!” Nu s-a prezentat nimeni. „Dacă nu se prezintă imediat, îi atârni pe toți din baracă.” La asta a coborât respectivul din culcușul său. Eu eram! „Vino mai aproape, dragă fiule!” M-am apropiat. „Mai aproape!” – Am mers până lângă plutonierul major. Am încasat o palmă fulgerătoare.

Nu mai aveam chef să râdem.

Dimineața am ridicat uneltele, târnăcoape, lopeți, cazmale, ferăstraie, topoare și, grupă după grupă, am pășit afară pe poarta gardului de sârmă ghimpată și am mărșăluit afară din tabără.

Doar atât am aflat că ne aflam la o sută optzeci de kilometri de Belgrad. Drept, pe șosea... Nimic altceva. Munți în jurul nostru, păduri dese, văi... Unde sunt partizanii? Ce ușor a fost să ne imaginăm, la Budapesta: să evadezi în Serbia, apoi acolo să te alături partizanilor lui Tito... Acum eram aici, în Serbia. Să ne alăturăm partizanilor? Unde să-i căutăm? Nu se putea face nici măcar un pas în afara drumului stabilit prin ordin. Încotro? Prin pădurile uriașe și printre munți, cine putea să spună?

Dar de aici trebuie să evadăm – ziceau unii. Nu putem aștepta, ca boii, până ne duc la abator. Cu toții simțeau că asta-i adevărul. Dar cine s-ar încumeta să înfrunte necunoscutul?! Puteai să mergi rătăcind zile în șir prin munți până să dai de vreun sălaș, ori de vreun sat... Chiar și atunci, se punea întrebarea: sârbii cum s-ar purta față de noi?

— Aici nu încap discuțiile! – spuneau unii. Sârbii știu prea bine că nemții ne prigonesc și ne asupresc întocmai ca și pe ei!

— Asta e probabil! Dar poate că până te faci înțeleș, chiar dacă reușești cu gesticulații, oare nu sar la tine cu toporul ori briceagul...?

— Arme de foc sigur nu au! Aici în Serbia, nemții nu au lăsat în mâna populației așa ceva. Arme au doar partizanii, iar aceștia trăiesc în munți.

Apoi nu am mai vorbit de evadare.

Câteva zile am trăit relativ în liniște și fără evenimente. Într-una din seri, imediat după intrarea în tabără, s-a ordonat alinierea. Se dau ordine!

Nici noaptea nu te lasă în pace. Nu ajunge că lucrăm de dimineața până seara, nici aceste câteva ceasuri nu ți le lasă să le petreci în liniște, să te ocupi de tine... Și alinierea nu voia să se formeze nicidecum, se învârtoșa, unduia mulțimea de șase sute cincizeci de oameni.

— ... mă-ti!!! – a urlat pe undeva la marginea mulțimii glasul ascuțit al plutonierului major. – ... mă-ti!!! – a urlat din toți rărunchii, și din mulțime s-a auzit ceva ca un vuiet deosebit.

Plutonierul major a început să-i palmuiască pe cei din jurul său. Pe care îl ajungea.

S-a lăsat o liniște de mormânt. Alinierea stătea deja nemișcată. Majurul a galopat de-a lungul frontului. Cine făcea o mișcare, primea o palmă. – ... mă-ti de jidan împuțit! Poate nu-ți place

ceva?! La care jidan mizerabil nu-i place ceva?! Să spună doar... o nouă palmă. Cineva și-a mișcat capul. Palmă.

A sosit locotenentul ca să dea ordinele.

— Văd la tot pasul cele mai grave abuzuri... a început el.

Stăteam perplexi, nici nu îndrăzneau să ne uităm unul la altul, dar cu toții simțeam: a pornit ceva, ceva ce nici nu se putea împiedica, nici nu se putea preveni cu o adaptare a noastră... Ne-am adus aminte că la întoarcerea de la muncă am fost întâmpinați de ortacii noștri care fuseseră repartizați la munci de interior și astfel au fost în tabără toată ziua, cu vestea că înainte de masă fusese în vizită „lent-colonelul”.

Comandantul atotputernic al taberelor de barăci, al celor de la munca forțată, stăpânul nostru de viață și de moarte. În mașina personală, vizita periodic taberele din munți. Se zvonea, a ajuns și la noi acest zvon în cele câteva zile petrecute aici, că „lent-colonelul” e halitor de evrei. Am considerat asta ca „Ș. G.” Adică știre de groază, cum o denumeam noi prescurtat.

— Ajung la mine cele mai grave plângeri, – a continuat locotenentul, dar o să vă arăt eu vouă! Știm noi să vorbim și altfel! Adunătură de depravați, indisciplinați! Bandă! Bandă!!! Marșul de dimineață se petrece de parcă ar porni o cireadă! Afară la muncă trândăviți! Nemții se plâng zi de zi! La distribuirea mâncării vă comportați ca animalele! Păi ce vă închipuiți de fapt? Ce vă închipuiți! Unde sunteți! Sunteți acasă?! Pe strada Rombach? Pe strada Dob⁶? Sunteți la Záli⁷?!

Și a înșiruit ordinele: sălile de mese nu se mai pot utiliza de către evrei. „Haliți-vă mâncarea afară în curte, în picioare. Spălătoriile se vor utiliza doar dimineața la deșteptare și seara înainte de culcare o jumătate de oră.” La muncă îi face responsabili de trândăveală în primul rând pe albi. „Acei albi care nu raportează imediat cea mai mică neregulă, vor fi atârnați primii! De altfel deja de duminică veți fi în măsură să constatați că vinovații își primesc pedeapsa meritată!” Apoi o înșiruire de încă niște ordine și „vini”, și domnul locotenent a dispărut.

Záli! În strada Dob! În strada Rombach! Trupa stătea nedumerită și nemișcată în continuare. Deci asta-i tonul aici?! Deci asta-i părerea domnului locotenent despre familiile noastre, nevestele noastre, copiii noștri, pentru care trăim, vrem să trăim și pentru care nicio suferință nu ne este prea grea. Ale căror fotografii le purtăm în dreptul inimii, și nu trece vreo zi, vreun ceas, să nu le scoatem, să nu ni le arătăm unii altora, uite asta-i soția mea, uite asta-i fiul meu, nu că-i al meu, dar...

Ochii multora au fost inundați de lacrimi. Mânia neputincioasă, mânia răzvrătirii. Nu domnule locotenent, asta nu vom uita...

Deci s-a terminat cu masa luată în condiții „omenești”, – masă, scaun rămân doar un vis... S-a sfârșit cu posibilitatea igienizării, șase sute cincizeci de oameni nu se pot spăla în timpul atât de scurt, se vor călca în picioare unii pe alții. Și spălatură rufelor? Spălarea lenjeriei? Când să facem asta...? Și albi. Cei mai mulți s-au dovedit și până astăzi niște supraveghetori foarte neplăcuți. Se considerau deosebiți și până acum, ne hăituiău afară, la muncă, deseori mai mult

⁶ Străzi din vechiul cartier evreiesc din Budapesta (n. tr.).

⁷ Prenume feminin tipic evreiesc (n. tr.).

decât nemții. Își temeau situația privilegiată, se străduiau să-și consolideze funcțiile pe pielea noastră...

Majurul a pășit în fața frontului.

— O sută de oameni la bucătărie! La curățat fasole! Rupeți rândurile!

Cei o sută de oameni nu s-au repezit destul de iute la bucătărie, la „rupeți rândurile” mulțimea nu s-a dizlocat destul de militărește. Palme uriașe s-au abătut în stânga și-n dreapta. Fugeau care-ncotro tineri, cei de optsprezece ani și cei de patruzeci și doi de ani, familiști deopotrivă. Ne-am retras speriați în barăci... Doamne! De-ar fi văzut asta soțiile noastre, copiii noștri! Soții lor, conducătorii și domnii lor în viață, tăticii, dragii tătici, care sunt cei mai mari și cei mai puternici din lume, pe ai căror genunchi și la pieptul căroră e atât de bine, atât de plin de siguranță și unde se pot simți apărați... – Erau unii care dezbăteau revoltați cele întâmplare, alții care stăteau tăcuți întinși pe culcușurile lor, cu tot cu haine, cu bocanci, cu ochii ațintiți în tavan și cu fețele palide.

Până duminică toată lumea a trebuit să se tundă la zero. S-a stârnit înghesuială la ortacii frizeri. Ei cereau câte 20 de dinari de cap. De unde? Unde se pot cumpăra dinari? Și în mod miraculos s-au găsit și câțiva cu dinari prin buzunare. Majoritatea stăteau nedumeriți.

După ce s-a sunat stingerea, a apărut majurul cu toate decorațiile lui zornăitoare. Plantonul i-a sărit în față și a început să spună textul raportului. Majurul l-a întrerupt:

— Aprinde lumina! Omul a alergat la întrerupător, apoi s-a postat în fața majurului și și-a continuat raportul. Majurul l-a întrerupt din nou:

— Vino aici, dragă fiule!

Plantonul a pășit mai aproape.

— Aproape de tot, dragă fiule...

Plantonul a venit aproape de tot. Pleosc. O palmă uriașă. Plantonul și-a ridicat brațul ca să-și apere fața. Pleosc. Încă o palmă, a treia... a patra.

— Așa-i că știi pentru ce le-ai primit, dragă fiule?

— Raportez supus, nu.

Pleosc... Încă palmă...

— Acum știi, așa-i?

Plantonul a răspuns temător, cu glas împiedicat:

— Da...

— Deci pentru ce le-ai primit? Ei? Dragă fiule?

Plantonul tăcea.

— Apoi dragă fiule, așa-i că o să înveți cum se raportează regulamentar! O să înveți dragă fiule! Duminică te prezinți la mine!

După care a ieșit din baracă.

Ne-am dat cu presupusul ceva vreme ce putea să fi fost greșit în raportare. Niciunul din noi nu a putut spune. Ne gândeam cu teamă la ziua când ne venea nouă rândul la serviciul de planton.

Plantonul pălmuit, profesor de matematică și fizică, cu obraji arzând, stătea sprijinit de ușa barăcii și privea afară în noaptea întunecată.

După un sfert de oră toată lumea dormea deja. Noaptea auzeam ici-colo pe jumătate adormiți câte o voce: „Pază, raportează supus că merg la W. C...” Din când în când trebuia să ne întoarcem de pe o parte pe cealaltă, căci ne dureau oasele de la culcușul tare. Din când în când se foia în culcușul său câte un ortac care nu putea dormi de purici și ploșnițe. Apoi totuși s-a făcut dimineață. Ora cinci, deșteptarea.

— Deșteptarea! Sus! – A strigat plantonul. S-a iscat o cursă către spălător. Oamenii în spălător clăie peste grămadă. Mai mult de cincizeci-șaizeci de oameni nu se puteau spăla în timpul atât de scurt, și aceia se îmbulzeau, se călcau, se împingeau unii pe alții. Haine, șepci azvârlite pe jos, în băltoacă, călcau pe ele fără milă. Alinierea pentru micul dejun.

La micul dejun s-a aflat că și plantoanele din celelalte barăci au trecut prin botezul focului. Majurul a pălmuit peste tot. Inclusiv în baraca albă. Pe unii pentru raportare neregulamentară, pe alții pentru că sub un pat nu era măturat „cum trebuie”, pe al treilea pentru că unul din paturi era cu doi centimetri mai în afară față de celelalte. Ba mai mult: și la ora unu noaptea a luat la rând barăcile și a reînceput procedura cu cei care preluau serviciul. Baraca noastră, ca o întâmplare divină, a fost o excepție în noaptea aceea.

Am ieșit mărșăluind la muncă. Am răsuflat ușurați. La poartă majurul a mai împărțit câteva palme – câteva „... mă-ti, jidan împutit” câte unuia pe care îl ajungea, dar în sfârșit eram totuși afară și măcar până seara scăpam de tratamentul acesta „militar” umilitor și care te ducea la disperare.